

- здобуття наук. ступеня ... докт. філол. наук. : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Валентина Іванівна Скибіна – Київ, 1998. – 34 с.
12. Тарасова Е. В. О системной организации речи или правилах „речевой игры” // Іноземна філологія на межі тисячоліть : тези доп. міжнародної наук. конф., присвяченій 70-річчю факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 25-26 квітня 2000 року / Елена Владиславовна Тарасова. – Харків : Константа, 2000. – С. 290-292.
13. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.] ; за заг. ред. І. С. Шевченко] / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова. – Харків : Константа, 2005. – С. 21-28.

*Наталія Школяр
(Хмельницький)*

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (на матеріалі американських жіночих прозових творів кінця ХІХ ст.)

Розглядається поняття гендерної ідентичності та мовної особистості, зв'язок між гендерною ідентичністю та мовною особистістю. Досліджується відображення гендерного фактору у використуваних автором мовних засобах, завдяки яким оповідання набувають підсиленого емоційного забарвлення.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, мовна особистість, емоційність.

Рассматриваются понятия гендерной идентичности и языковой личности, связь между гендерной идентичностью и языковой личностью. Исследуется отображение гендерного фактора в использованных автором языковых средствах, благодаря чему рассказы приобретают эмоциональную окраску.

Ключевые слова: гендер, гендерная идентичность, языковая личность, эмоциональность.

The question of gender identity and language personality and their connections have been analyzed in the article. The author considers gender factor usage in the distinguished language means which influence emotional colouring of the stories.

Key words: gender, gender identity, language personality, emotionality.

Сучасна гуманітарна наука взагалі, і лінгвістика зокрема приділяють велику увагу вивченню людини. На сьогоднішній день у мовознавстві простежуються дві глобальні взаємозумовлені тенденції: експансіонізм та антропоцентризм. Перша тенденція виражається у формуванні комплексного міждисциплінарного підходу до лінгвістичних досліджень. Другу можна охарактеризувати як установку на всебічне вивчення проблеми „людина у мові”, як акцент на тому, що „за кожним текстом стоїть мовна особистість, що володіє системою мови” [Караулов, с. 27, 1987]. Антропоцентрична парадигма орієнтована на людину як активного суб’єкта, що пізнає світ. Саме антропоцентрична спрямованість сучасного гуманітарного знання виводить на перший план проблему вивчення людини у мові, розв’язанню якої сприяє різноманітність теоретичного інструментарію та зростання інтегрованості багатьох наук. Визнання множинності істини, її суб’єктивності сприяло розвитку антропоморфного погляду на свідомість і мислення та, відповідно, посиленню уваги вчених до різноманітних параметрів людської особистості.

В останні десятиліття центральне місце в міждисциплінарній науковій царині посідають гендерні дослідження, багатовекторний характер яких стимулює нові підходи, стратегії та методології у вивченні мовних явищ. На теперішній час гендерні дослідження відіграють значну роль у різноманітних напрямках гуманітарних наук. Гендерна самоідентифікація входить у число когнітивних ресурсів як окремого індивіда, так і суспільства. Відповідно до цього гендер може розглядатися як вимір, як параметр дослідження у багатьох суспільних науках, у тому числі і в лінгвістиці, але лінгвістичний аспект гендеру (порівняно з психологічним та соціологічним) менш вивчений. Це зумовлює виникнення й розвиток такої міждисциплінарної галузі наукового знання, як лінгвістична гендерологія.

Лінгвістична гендерологія, або гендерна лінгвістика, зародилася у кінці 1960-х років на Заході, де було зроблено перші спроби компаративного аналізу чоловічого та жіночого мовлення. Важливий внесок у гендерну лінгвістику зробили О. Єсперсен, Д. Камерон, Дж. Коутс, Р. Лакофф, С. Ромейн, Д. Спендер, Д. Таннен, Дж. Холмстоццо. В Україні перші дослідження з гендерології з'явилися на початку 1990-х років. Сьогодні в галузі гендерної лінгвістики плідно працюють такі вітчизняні вчені та науковці країн СНД, як О.Л. Бессонова, О.І. Горошко, А.А. Денисова, Г.І. Емірсуїнова, А.В. Кириліна, О.Л. Козачишина, О.Н. Колосова, А.П. Мартинюк, І.І. Морозова, К.В. Піщикова, В.В. Потапов, І.О. Стешин та ін.

Лінгвістична гендерологія — новий напрямок гуманітарного знання, що має яскраво виражений міждисциплінарний та антропоцентричний характер. Гендер як соціокультурний феномен не є власне лінгвістичною категорією, проте його зміст може бути розкритий шляхом аналізу структур мови. Лінгвістична гендерологія вивчає культурно-символічну складову гендера і її відбиття в мові й мовній свідомості; виявляє андроцентричність мови, зафіксовані в ній гендерні асиметрії й стереотипи.

Метою роботи є дослідження зв'язку між гендерною ідентичністю та мовною особистістю та прояву гендерної ідентичності мовної особистості на матеріалі коротких оповідань американської письменниці Кейт Шопен.

Гендерний підхід до аналізу систем мови пов'язаний із результатами досліджень феміністичної лінгвістики, яка містить у собі оціночний компонент і характеризує концепт „маскулінність” за допомогою негативної конотації та не має його за предмет глибокого та всебічного розгляду. На відміну від феміністичних студій, гендерні дослідження базуються на більш об'єктивних засадах у визначенні впливу соціокультурних факторів на функціонування мови. Гендерний підхід не містить у собі оціночного компонента і його методологія виходить „із принципу симетричного моделювання чоловічого та жіночого досвіду в культурі. Методологію ж феміністичних досліджень відзначає передусім радикальність, оскільки така методологія виходить із принципу гендерної асиметрії, маскуліної культурної домінації” [2, с. 15]. Таким чином, в гендерних дослідженнях, які вирізняються значно вищим ступенем об'єктивності порівняно з феміністичними, акцент переноситься з

жіночої субординації і жіночої суб'єктивності на об'єктивності співвідношення фемінностей- маскуліностей у дискурсі.

Для відображення факту відмінності чоловіка та жінки не лише за біологічними ознаками науковою спільнотою було введено поняття гендеру, яке являє собою культурно-символічне визначення статі. Термін „гендер” з'явився для визначення саме соціальних розбіжностей між чоловіками і жінками. Гендер є складним соціокультурним компонентом, який означає соціальну стать, тобто не лише статеву різницю, а також відмінності між чоловіками і жінками, які перш за все зумовлюються соціальними та культурними факторами. У гендерну систему входять гендерні стереотипи, гендерні ролі та гендерна ідентичність. Гендерними стереотипами є прийняті у суспільстві уявлення про маскуліність та фемінність, тобто під цим поняттям у мові маються на увазі не фактичні відмінності у мовленнєвій поведінці, а стереотипні очікування пов'язані з чоловічою та жіночою статтю та з гендерним типом особистості. Гендерні ролі – це набір зразків поведінки, зумовленої гендером, яких очікують від чоловіків та жінок. Гендерна роль, яку індивід виконує у суспільстві, визначає його мовну поведінку. Характеристика людини за її належністю до чоловіків чи жінок є гендерною ідентичністю. Під гендерною ідентичністю розуміється сукупність соціокультурних норм та стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі у відповідній суспільно-історичній та соціокультурній ситуації. Відповідно до соціокультурних параметрів „чоловічого” та „жіночого”, людина ідентифікує себе з конкретною гендерною групою, конструюючи власну ідентичність як представник певної статі [3, с. 167-184]. Гендерна ідентичність як одна з базових характеристик особистості має безпосереднє відображення в особливостях мовної поведінки індивіда.

Підхід до гендерної ідентичності як складної, непостійної та такої, чие формування значною мірою залежить від мовного впливу, зумовлює розгляд гендеру як змінного конструкту, соціального й індивідуального. Д. Водак у праці “Гендер і дискурс” відзначає змінність характеру гендеру, тобто самоідентифікації з жінкою або чоловіком, від покоління до покоління, водночас зауважуючи, що дані зміни так само позначаються і на носіях мови, включаючи расову, етнічну, релігійну та класову приналежність [8, с. 4].

Отже, гендерна система – це інститути, поведінка та соціальна взаємодія, які приписуються відповідно до статі. Гендерна система відображає асиметричні оцінки та очікування, які адресуються членам соціуму залежно від їх статі. Гендерні відмінності природно проявляються у мовній поведінці. Гендерний фактор, який враховує природну стать людини та її соціальні „наслідки”, є однією з істотних характеристик особистості і протягом усього життя впливає на усвідомлення нею своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб’єкта-мовця іншими членами соціуму.

З точки зору інтерактивної теорії гендеру гендерні аспекти визначаються у контексті конкретної інтеракції, тобто мовленнєвої взаємодії між статями, а також у взаємодії гендеру як соціальної категорії з іншими соціальними категоріями, такими як вік, статус, професія етнічність. Отже, береться до уваги множинність ідентичностей. У наведеній інтерпретації мовна поведінка статей може розглядатися як така, що змінюється і розвивається.

Згідно з концепціями, що виникли під впливом праць Х. Матурани, Дж. Лакоффа та нового осмислення ідей Е. Гуссерля і М. Хайдеггера, головна функція мови полягає не так у передачі інформації та здійсненні референції до незалежної від неї реальності, як в орієнтації особистості в її власній когнітивній сфері. Таким чином, мова розглядається як система орієнтуючої поведінки, де конотація відіграє вирішальну роль. Значущість індивідуальних параметрів суб’єкта у зв’язку з цим суттєво зростає. Стать людини є однією з її найважливіших екзистенціальних і суспільно значущих характеристик, що значною мірою визначає соціальну, культурну та когнітивну орієнтацію особистості у світі. Така орієнтація здійснюється у тому числі й через мову.

Під мовною особистістю розуміється сукупність здібностей та характеристик людини, які зумовлюють створення та сприйняття нею мовних творів, які розрізняються за ступенем структурно-мовної складності, глибиною та точністю відображення дійсності та за певною цільовою спрямованістю.

Оскільки гендерна ідентичність і мовна особистість містять ряд спільних та суміжних характеристик, заснованих на соціокультурних, національних, психологічних складових, які визначають особливості когнітивної, комунікативної та емотивної поведінки особистості, перспективною в плані дослідження проявів гендерної

ідентичності в художньому тексті є теорія мовної особистості Ю. Караулова, який визначає її як людину, яка має здатність створювати та сприймати тексти, що різняться за а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною та точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю. Кожний текст створюється мовною особистістю, що володіє системою мови. У своєму розумінні мовної особистості Ю. Караулов виходить із поняття мовної картини світу та з уявлення про особистість, котра спочатку через мову пізнає та засвоює мовну картину світу, а потім за допомогою цієї ж мови проектує себе в цей світ, збагачуючи себе та суспільне знання. Мовна особистість включає такі компоненти: 1) ціннісний, де мова створює мовний образ світу та ієрархію духовних цінностей, що лежать в основі формування національного характеру; 2) культурологічний, представлений фактами культури; 3) особистісний. З позицій гендерного підходу кожен із даних компонентів містить в собі гендерний аспект, адже гендер є продуктом і національного, і культурного, і, відповідно, конструктором особистого.

Гендерна ідентичність визнається науковцями однією з найголовніших характеристик мовної особистості автора, оскільки „вона впливає на формування гендерно диференційованого досвіду та ціннісних орієнтацій; в художньому тексті всі вони співіснують, об'єднані в єдиний простір концептуальною системою автора” [1, с. 7].

Гендер як соціокультурна складова процесу написання, читання, інтерпретації художніх текстів проступає на перший план і в літературі. Художній текст створюється мовною особистістю, що є носієм гендерної ідентичності. Він являє собою проекцію гендерної картини світу, переломленої у свідомості автора та позначеної „особливою системою конотацій та референцій” (за І. Халєєвою). У художньому творі смисловий потенціал мови може втілитися максимально, а гендерний фактор може безпосередньо відобразитися у використуваних автором мовних засобах. У жіночих прозових творах простежується прояв особливостей жіночої індивідуальності, яка відображає погляд авторки на оточуючий світ і на саму себе.

Гендерні дослідження мають ряд напрямків, в межах яких вивчаються питання пріоритетів чоловіків та жінок у використанні частин мови, особливостей лексики, фразеології, визначення типових рис чоловічого та жіночого мовлення, асоціативної чоловічої та жіночої картин світу, емоційного та оціночного рівнів мовної

особистості, найменування осіб жіночої та чоловічої статі, аналізу концептів мужності та жіночності. Так, лінгвістичні дослідження гендеру доводять, що мовлення жінок, порівняно з мовленням чоловіків, емоційніше, жінки рідше використовують занижену лексику, але схильні до використання евфемізмів, вигуків, прикметників та прислівників, що виражають позитивну оцінку. Для чоловіків характерне використання стилістично занижених оціночних засобів, професіоналізмів, а також термінів. При описі та метафоризації жінки звертаються до семантичного поля, пов'язаного з побутом, природою, тваринами, чоловіки – зі спортом, полюванням, професійною та військовою сферами. У мовленнєвій поведінці для жінок характерні відхилення від основної теми та зміна ролей, чоловікам властиво не відволікатися від теми і частіше перебивати співрозмовника. Отже, гендерна ідентичність суб'єкта прозового дискурсу відображується в особливостях текстотворення у вигляді лексичних, лексико-синтаксичних, стилістичних засобів з явною або прихованою гендерною семантикою.

Ознаками жіночого мовлення на лексико-граматичному рівні є використання евфемізмів, часте використання підсилювальних часток, особливих емоційно забарвлених прикметників та прикметників, що позначають колір та його відтінки; перебільшене акцентування за допомогою емпіаз; використання мовних кліше ввічливості; уникання неологізмів. Для чоловічого мовлення на цьому рівні характерне використання неологізмів, нейтральних прикметників та абстрактних іменників, технічних термінів, заниженої лексики та професійного жаргону.

На синтаксичному рівні жінкам властиве вживання „незакінчених речень”, сурядного способу зв'язку простих речень у складі складного, розділових питань, риторичних питань, окличних речень, занадто часті повтори, „самокорекція”, пошук потрібної фрази. Чоловіки ж дотримуються підрядного способу зв'язку простих речень у складі складного та „логічності” висловлювань.

Характеризуючи мовлення загалом, слід відзначити, що жінкам притаманний консерватизм, тобто дотримання мовних норм, тоді як чоловіки частіше відхиляються від граматичних норм.

Жіноча емоційність реалізується перш за все на синтаксичному рівні тексту – у використанні однорідних членів речення, односкладових номінативних речень, превалюванні складних сполучникових

чи безсполучникових речень. Окрім того, підвищена емоційність проявляється в уривчастості викладу, еліптичності висловлювань та діалогічності оповіді.

Продемонструємо одну з вищезазначених ознак жіночого стилю – численний повтор підмета (або й обох головних членів речення) на початку речення, тобто анафори, та повторення слів у кінці суміжних чи близько розташованих один до одного рядів (епіфори):

*Of course she had talked to him of her **troubles**. Every one knew Madame Celestin's **troubles** [5, c. 6].*

He discarded his work-day coat and began to wear his Sunday one to the office. He grew solicitous as to the shine of his boots, his collar, and the set of his tie. He brushed and trimmed his whiskers with a care that had not before been apparent [5, c. 8].

*"It means", he answered lightly, "that the child is not **white**; it means that you are not **white**" [5, c. 4].*

*"My mother, they tell me **I am not white**. Armand has told me **I am not white**. For God's sake tell them **it is not true**. You must know **it is not true**. I shall die. I must die. I cannot be unhappy and, and live" [5, c. 4].*

He is an idle fellow with folded hands. He laughs when I upbraid him, and bids me, with a motion, hold my peace. He is listening to a thrush's song that comes from the blur of yonder apple-tree. He tells me the thrush is singing a complaint. She wants her mate that was with her last blossom-time and builded a nest with her. She will have no other mate. She will call for him till she hears the notes of her beloved-one's song coming swiftly towards her across forest and field [6, c. 52].

В останньому прикладі авторка не лише використовує прийом повтору, але й визначає стать птахів, замінивши слово „*thrush*” жіночим займенником „*she*”, що створює ще сильніший ефект емоційності, оскільки в англійській мові назви тварин зазвичай замінюються гендерно немаркованим займенником „*it*”.

У своїх творах Кейт Шопен надзвичайно часто використовує прийом повтору, найчастіше вдаючись до повтору займенників *I, he, she* як підмета. Іншим прийомом, досить часте використання якого також можна відзначити в оповіданнях авторки, є написання жіночих імен на початку декількох поспіль абзаців або частин оповідань. Так, у творі “*The Godmother*”, що складається з 7 частин,

I, II, IV, VII частини та 18 абзаців (серед них перший і останній) починаються з імені головної героїні – Tante Elodie [5, с. 164-188].

Використання риторичного питання у творах також надає їм яскравішого емоційного забарвлення, оскільки питання завжди має більше емоційне навантаження, ніж твердження чи заперечення. Природно, що твердження, оформлене в питальній формі, стає більш емоційно забарвленим, більш емпатичним, тому воно повніше розкриває ставлення суб'єкта мовлення до предмету думки:

“Is n't it true, Zandrine?” [5, с. 2]

“Shall I go, Armand?” “Do you want me to go?” [5, с. 4]

“What is the use of all this litany, my good Sophie?” [6, с. 141]

До таких характерних рис жіночої манери письма, як уривчастість викладу, використання еліптичних конструкцій, одноманітність синтаксичних складових висловлювання, парцеляція, авторка вдається, щоб передати схвильований, інколи афективний емоційний стан героїнь:

“It is a lie; it is not true, I am white! Look at my hair, it is brown; and my eyes are gray, Armand, you know they are gray. And my skin is fair,” seizing his wrist. “Look at my hand; whiter than yours, Armand,” she laughed hysterically [5, с. 4].

“As white as La Blanche's,” he returned cruelly; and went away leaving her alone with their child [5, с. 4].

“My own Desiree: Come home to Valmonde; back to your mother who loves you. Come with your child” [5, с. 4].

“No news, Sophie?” [6, с. 141]

“You right, Judge” [5, с. 6].

She was worth going a good deal farther than that to see. Dainty as a lily; hardly as a sunflower; slim, tall, graceful, like one of the reeds that grew in the marsh. Cold and kind and cruel by turn, and everything that was aggravating to Alcee [5, с. 11].

And yet she had loved him – sometimes. Often she had not [5, с. 53].

“Free! Body and Soul free!” [5, с. 53]

Слід також відзначити наявність у кожному досліджуваному творі афективів, що є засобами експліцитного способу вербалізації емоцій і до яких належать вигуки та емоційно-оцінні прикметники.

Найчастіше уживаними вигуками у творах Кейт Шопен є “*Oh*”, “*Ah*”, “*Well*”. Серед емоційно-оцінних прикметників найчастіше спостерігаються такі, що беруть участь у створенні образу красивої жінки, – “*pretty*”, “*beautiful*”, “*gentle*”, “*graceful*”, “*silky*”, “*flaxen*”, а також такі прикметники і прислівники, що передають тривожні відчуття й негативні емоції – “*strange*”, “*awful*”, “*miserable*”, “*sadly*”, “*threatening*”, “*absently*”, “*listlessly*”. “*disquieting*”, “*despairing*”, “*cruel*”.

Проведене дослідження показало, що в американській літературі кінця ХІХ століття знаходить свою реалізацію гендер як параметр мовної особистості. Аналіз творів дає змогу говорити про об’єктивний вплив гендерного фактору на мовлення авторки досліджуваних творів, головною характеристикою якого є висока емоційність викладу, яка проявляється у сукупності мовних засобів, що її виражають.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорош О. О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : 10.02.05. – К., 2006. – 20 с.
2. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Зборовська Н., Ільницька М. – Львів : Літопис, 1999. – 336 с.
3. Клецина И. С. Гендерная идентичность и права человека: психологический аспект / Клецина И. С. // Права человека и проблемы идентичности в России и в современном мире / под ред. Малиновой О. Ю., Сунгурова А. Ю. – СПб. : Норма, 2005. – С. 167-184.
4. Сизова О. Ф. Особливості відтворення в перекладі тендерної ідентичності суб’єкта жіночого поетичного дискурсу (на матеріалі англословних перекладів з української) : дис. канд. філол. наук : 10.02.16. – К., 2007. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Chopin K. A pair of silk stockings and other stories / Chopin K. – N.Y., 1996. – 59 p.
6. Chopin K. A vocation and a voice / Chopin K. – N.Y., 1991. – 202 p.
7. Hollinger R. Postmodernism and the Social Sciences / Hollinger R. – London., 1994. – 365 p.
8. Wodak R. Gender and Discourse / Wodak R. – London : Sage, 1997. – 303 p.

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

У журналі “North-Western European Language Evolution” (NOWELE) 2010, vol. 60-61, p. 221-230 (Данія) опублікована рецензія на «Этимологический словарь германских языков» В.В. Левицького*. З дозволу головного редактора журналу професора, доктора Ганса Фреде Нілсена (Hans Frede Nielsen) і автора рецензії професора, доктора Анатолія Лібермана (Anatoly Liberman) редколегія збірника „Германська філологія” передруковує текст рецензії, вважаючи, що українському читачеві буде цікаво познайомитися з думкою іноземних колег про праці українських дослідників.

Anatoly Liberman

A RICH HARVEST OF PROFESSOR VIKTOR LEVITSKY

V. V. LEVITSKY. *Etimologicheskii slovar' germanskikh iazykov / An Etymological Dictionary of the Germanic Languages / Etymologisches Wörterbuch der germanischen Sprachen*. 2 volumes. Vinnitsa: Nova knyga, 2010. (614 pages; 317 pages.) *Semanticheskie i foneticheskie sviazi v leksike indoevropskogo praiazyka. Opyt kvantitativnogo analiza etimologicheskogo slovaria*. [Semantic and Phonetic Connections in the Proto-Indo-European Vocabulary: An Attempt at a Quantitative Analysis of an Etymological Dictionary]: Chernovtsy: Ruta, 2008. 231 pages. *Osnovi germanistiki* [Foundations of Germanic Linguistics. Vinnitsia: Nova Kniga, 2008. 527 pages.**

Viktor Vasil'evich Levitsky has been a prolific and highly regarded scholar for decades. His multiple contributions span several fields: sound symbolism, statistical methods in linguistics, etymology, and

* «Этимологический словарь германских языков» В.В. Левицького можна придбати у видавництві „НОВА КНИГА”; довідки за телефоном: (0432)523480.

** In German Professor Levitsky transliterates his family name as *Levickij*. My transliteration is from Russian according to one system accepted in the English speaking countries. It could also have been *Levitskii*. *Osnovy* is in Ukrainian, so, strictly speaking, *Levit'skii* would have been correct. The same is true of the name of the town: *Vinnitsa* (Russian) versus *Vinnitsia* (Ukrainian). Something is odd about the way the name of the publishing house is given on the title pages. I reproduced both variants as I found them.